

τὸ στόμα τοῦ ποιητοῦ διάφοροι φίλοι του, κατὰ τὴ σημείωσι τοῦ Πολυλά, ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς δημοσίευσε. Εἶναι γραμμένοι στὴν ὄριμη ἡλικία τοῦ ποιητοῦ.

8. Μετάφραση ὠδῆς Vittorelli

(τοῦ Διονυσίου; ἢ τοῦ Δημητρίου; Σολωμοῦ)

1

Ἴδὲς τί ὠραῖο φεγγάρι,
τί ἦσυχον ἐσπέρας,
μήτε φυσάει ἀέρας
καὶ κάθε τι σιωπᾶ.

2

Μόνον τ' ἀηδονάκι
στὴ φράκτη ἀναστενάζει,
πηδᾶ τρογύρω, κρᾶζει,
τὴ σύντροφο ζητᾶ.

3

Αὐτὴ, μόλις τ' ἀκούσῃ,
μὲ βιάσῃ ἀπετάει
κι εὐθὺς τοῦ κελαϊδάει:
«μὴν κλαῖς, ὅτι εἶμαι ἐδῶ.».

4

Ἄκουσες ποιάν ἀγάπη·
τί στεναγμοὶ εἶναι ἐκεῖνοι.
Καὶ πότε ὁμοίως, Εἰρήνη,
ἐμὲ θ' ἀποκριθῆς;

Ὁ J. Vittorelli (1749 †1835) ἦταν ἀνακρεόντειος Ἰταλὸς ποιητὴς, γνωστὸς καὶ φημισμένος. Τὸ ποίημα αὐτὸ μετέφρασε στὰ ἑλληνικὰ ὁ Π. Σοῦτσος, ὁ Λασκαρᾶτος καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ Δημήτριος. Ὁ Καιροφύλας παραδέχεται, ὅτι εἶναι τοῦ Διονυσίου, ἐνῶ ὁ Βουτιερίδης καὶ ὁ Πολίτης νομίζουν, ὅτι εἶναι τοῦ ἀδελφοῦ του Δημήτρη, ποὺ βοήθοῦσε τὸ Διονύσιο. Ἐπίσης, δημοσιεύτηκε στὸν «Αἰῶνα» (1849) αὐτὴ ἢ μετὰφρασις καὶ μία ἄλλη ὡς σολωμικὴς. Ἡ ἀνωτέρω μετὰφρασις ἀπὸ τὰ «Anacreontiche a Irene» μὲ τίτλο «Guarda che bianca luna». Τὴ βρῆκα καὶ σὲ μιὰ ἰδιόγραφη ἀνθολογία τοῦ Φατσέα, χρονολογημένη γύρω στὰ 1850. Ἡσυχὴ καὶ φεγγαροσκέπαστη ἢ βραδειά. Δὲν ἀκούγεται καμμιά φωνή. Μόνον τὸ ἀηδονάκι ἀναστενάζει καὶ πηδάει στὸ φράχτη, ἀναζητῶντας τὸ ταίρι του. Κι ἐκεῖνο τοῦ κελαηδεῖ, κἀνοντας αἰσθητὴ τὴν παρουσία του. Ἔτσι κι ὁ ποιητὴς θὰ ἤθελε νὰ ἀκούσῃ ὡς ἀπάντησι τὴ φωνὴ τῆς ἀγαπημένης του Εἰρήνης.

Δ' ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

1. ΔΙΑΛΟΓΟΣ

«Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλώσσα;»

(Στοχασμὸς τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τὸ «Διάλογο»)

I. KEIMENO

A voce più ch'al ver drizzan li volti;
e così ferman sua opinione,
prima ch'arte o ragion per lor s'ascolti.

(Dante Purg., C. XXVI)

ΠΟΙΗΤΗΣ - ΦΙΛΟΣ - ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΦΙΛΟΣ: Ἐπειτα ἀπὸ τόσες ὁμιλίες, ἐξέχασες κοιτάζοντας κατὰ τὸ Μοριά.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξέχασες κι ἐσύ, γιατί δὲ μοῦ ὠμιλοῦσες παντελῶς· εἶναι πιθανὸ νὰ ἐστοχάζομασθε τὰ ἴδια πράγματα καὶ οἱ δύο· ἤμπορεῖ νὰ ἐπέρασαν τρεῖς ὥρες, ἀφοῦ ὁ ἥλιος ἐμεσουράνησε, θέλουν ἀκόμη τέσσερες, γιὰ νὰ θολώσουν τὰ νερά, καί, ἂν θέλης, ἤμποροῦμε νὰ καθίσουμε εἰς τούτη τὴν πέτρα καὶ νὰ ξαναρχίσουμε.

ΦΙΛΟΣ: Ἄς καθίσουμε· γλυκειὰ ἡ μυρωδιά τοῦ πελάγου, γλυκὸς ὁ ἀέρας, καὶ ὁ οὐρανὸς ἀσυνέφιαστος.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τὸ πέλαγο εἶναι ὅλο στρωτὸ καὶ ὁ ἀέρας λεπτότατος, καὶ ὅποιος ἤθελε νὰ κινήσῃ γιὰ τὸ Μοριά, δὲν ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ ταξίδι χωρὶς νὰ δουλέψουν ἀκατάπαυστα τὰ κουπιά.

ΦΙΛΟΣ: Τί σοῦ ἀρέσει περισσότερο, ἡ ἡσυχία τῆς θάλασσας ἢ ἡ ταραχή;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια, μοῦ ἄρεσε πάντα ἡ γαλήνη, ὅπου ἀπλώνεται καθαρῶτατῃ· τὴν ἐθεωροῦσα σὰν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἀπομακραινεῖ ἀπὸ τὲς ἀνησυχίες τοῦ κόσμου καὶ μὲ εἰλικρίνεια φανερώνει, ὅσα ἔχει μέσα του. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέρασαν τὰ καρᾶβια μας, γιὰ νὰ πᾶνε στὸ Μισολόγγι, μ' ἀρέσει περισσότερο ἡ ταραχή· ἐφαίνονταν δύο δύο, τρία τρία, καὶ ἐξάνοιγες λευκὰ τὰ κατάρτια ἀπὸ τὰ φουσκωμένα πανιά, λευκὰ ἀπὸ τοὺς διασκορπισμένους ἀφρούς τὰ κύματα, τὰ ὅποια μὲ μία βουή, ὅπου λὲς καὶ ἦταν χαρᾶς, ἀναγᾶλλιαζαν εἰς τὸ πέλαγο τοῦ Ἰονίου καὶ ἐσυντρίβονταν εἰς τὸ γιαιλὸ τῆς Ζακύνθου.

ΦΙΛΟΣ: Τὸ θυμοῦμαι καλά· καὶ τόσος ἦταν ὁ κρότος, καὶ τόση ἡ ἀνακάτωση τοῦ πελάγου, ὅπου σὲ παραμέρισα, γιὰ ν' ἀποφύγουμε τὸ ράντισμα, ὅπου ἀποπάνου μας σταλοβολοῦσε ἡ θάλασσα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Φαίνεται, ὅτι ἐκεῖ πέρα οἱ δικοὶ μας δὲν ἔχουν τόση δυσκολιὰ νὰ βρέχωνται μὲ τὸ αἷμα τους, ὅσην ἔχουμε ἐμεῖς νὰ νοτισθοῦμε ἀπὸ ὀλίγες σταλαγματιᾶς θαλασσινῆς.

ΦΙΛΟΣ: Ἐτοιμάζεσαι πάλι νὰ ξανακοιτάξῃς κατὰ τὸ Μοριά καὶ νὰ ξανασωπάσῃς. . . ἀγκαλιὰ ἐγὼ ἔχω τὸν τρόπο νὰ σὲ κάμω νὰ ὁμιλῆς, ὅποτε θέλω.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐκατάλαβα· θέλεις νὰ ὁμιλήσουμε γιὰ τὴ γλῶσσα· μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα; Ἐκείνη ἄρχισε νὰ πατῇ τὰ κεφάλια τὰ τούρικια, τούτη θέλει πατῆσῃ ὀγλήγορα τὰ σοφολογιωτατίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμένες καὶ οἱ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νὰ γυρίσουν ὀπίσω, ἂν κανένας Σοφολογιώτατος κρῶζῃ ἢ κανένας Τούρκος βαβίζῃ· γιατί γιὰ μὲ εἶναι ὅμοιοι καὶ οἱ δύο.

ΦΙΛΟΣ: Βέβαια εἶναι ἐχθροὶ μας καὶ οἱ δύο· μὲ κάνεις νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια τοῦ Λόκ: Ἡ γλῶσσα εἶναι ἓνα μεγάλο ποτάμι, εἰς τὸ ὅποιον ἔχουν ἀνταπόκριση τὰ ὅσα γνωρίζει ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὅποιος δὲν τὴν μεταχειρίζεται, καθὼς πρέπει, κάνει, ὅ,τι τοῦ βολέσῃ, γιὰ νὰ κόψῃ ἢ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δρόμους, μὲ τὸ μέσον τῶν ὁποίων τρέχει ἡ πολυμάθεια. Ὅποιος κάνει λοιπὸν αὐτὸ μὲ ἀπόφαση θεληματικῇ, πρέπει οἱ ἄλλοι νὰ τὸν στοχάζωνται ἐχθρὸν τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς πολυμάθειας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τί λές; Ὡς πότε θὰ πηγαίνῃ ἐμπρὸς αὐτὴ ἡ ὑπόθεση; Ἐνας λαὸς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ ὁμιλῇ σ' ἓναν τρόπο, ὀλίγοι ἀνθρώποι ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ ἐλπίζουν νὰ κάμουν τὸν λαὸν νὰ ὁμιλῇ μίαν γλῶσσαν δικὴν τους!

ΦΙΛΟΣ: Γιὰ κάποιον καιρὸ ἡ ὑπόθεση θέλει ἀκολουθῆσῃ· ἡ ἀλήθεια εἶναι καλὴ Θεά, ἀλλὰ τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου συχνότατα τὴν νομίζουν ἐχθρῇ. Κάποιοι γνωρίζουν τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ἐπειδὴ γράφοντας εἰς ἐκεῖνον τὸν τρόπον τὸν σκοτεινὸν ἀπόχτησαν κάποια φήμη σοφίας, τὸν ἀκολουθοῦν, καὶ ἄς εἶναι καὶ σφαλερός.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Λοιπὸν εἶναι ἀξιοπαρόμοιοι μὲ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι, γιὰ νὰ ζήσουν, πούλουν φαρμάκι.

ΦΙΛΟΣ: Περιγράφει τὸ ἐργαστήρι ἐνὸς ἀπ' αὐτοὺς ὁ Σαίξπηρ ἐξαιρετα, καὶ θέλω νὰ σοῦ ξαναθυμίσω τὰ λόγια του, γιατί τῇ ἀληθείᾳ, μοῦ ξαναθυμοῦν τὸν τρόπον, εἰς τὸν ὅποιον εἶναι γραμμένα τὰ βιβλία τῶν Σοφολογιώτατων. —Ἐκρέμονταν ἀπὸ τὸ πατερὸ τοῦ φτωχότατου ἐργαστηριοῦ μίαν ξεροχελώνα, ἓνας κροκόδειλος ἀχρωμένος καὶ ἄλλα δερμάτια ἀσχημῶν ψαριῶν· ἦτον τριγύρου πολλὰ συρτάρια ἀδειανὰ μὲ ἐπιγραφές, ἀγγεῖα ἀπὸ χοντρόπηλο πράσινο, ἦτον φοῦσκες, ἦτον βρωμόχορτα παλιωμένα, κακομοιριασμένα δεμάτια βοῦρλα, παλιὰ κομμάτια ἀπὸ διαφόρων λογιῶν ἱατρικά, ἀριά σπαρμένα ἐδῶ κι ἐκεῖ, γιὰ νὰ προσκαλέσουν τὸν ἀγοραστή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Βλέπω ἀπὸ μακριὰ ἓναν Σοφολογιώτατον· ἐπιθυμῶ γιὰ τὴν ἡσυχία μου καὶ γιὰ τὴ δική σου καὶ γιὰ τὴ δική του νὰ μὴν ἔλθῃ κοντὰ μας.

ΦΙΛΟΣ: Τὸ ἐπιθυμῶ κι ἐγώ· ἐσὺ θυμώνεις πάρα πολύ.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Θυμώνω, γιατί εἶμαι στενεμένος νὰ ξαναπῶ τὰ πράγματα, ὅπου εἶπαν τόσες φορές τὰ ἄλλα ἔθνη, καὶ δίχως ὠφέλεια νὰ τὰ ξαναπῶ. Οἱ Γάλλοι ἔλαβαν φιλονικία γιὰ τὴ γλῶσσα, καὶ ἐτέλειωσε εἰς τὴν ἐποχὴ τοῦ Δαλαμπέρτ· τὴν ἔλαβαν οἱ Γερμανοί, καὶ ὁ Ὀπίτς ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς ἀλήθειας· τὴν ἔλαβαν οἱ Ἴταλοί, καὶ μὲ τόσο πείσμα, ὅπου μῆτε τὸ παράδειγμα τοῦ Ὑψηλότατου Ποιητῆ εἶχε φθάσει γιὰ τότε νὰ τοὺς καταπέσει. Ἡσύχασαν τέλος πάντων γράφοντας τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τους τὰ σοφὰ ἔθνη, καὶ ἀντὶ ἐκεῖνες οἱ ἐλεεινὲς ἀνησυχίες νὰ μᾶς εἶναι παράδειγμα, γιὰ νὰ τὲς ἀποφύγουμε, ἐπέσαμε εἰς χειρότερα σφάλματα. Τέλος πάντων οἱ Σοφολογιώτατοι ἐκείνων τῶν ἐθνῶν ἤθελαν νὰ γράφεται μία γλῶσσα, ὅπου ἦταν μία φορὰ ζωντανὴ εἰς τὰ χεῖλη τῶν ἀνθρώπων· κακὸ πρᾶγμα βέβαια, καὶ ἂν ἦτον ἀληθινὰ δυνατόν· γιατί δυσκολεύει τὴν ἐξάπλωσιν τῆς σοφίας· ἀλλ' οἱ δικοὶ μας θέλουν νὰ γράφουμε μία γλῶσσα, ἡ ὁποία μῆτε ὁμιλιέται, μῆτε ἄλλες φορές ὠμιλήθηκε, μῆτε θέλει ποτὲ ὁμιληθῆ.

ΦΙΛΟΣ: Ὁ Σοφολογιώτατος ἔρχεται κατὰ μᾶς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Καλῶς τὰ δέχθηκες μὲ τὴν ὑπομονή σου! Ἐγὼ δὲν θέλω λόγια μ' αὐτόν. Κοίτα, πῶς τρέχει! Τὸ πηγούνι του σηκώνει τὴν ἄκρη, ὡσὰν νὰ ἤθελε νὰ ἐνωθῆ μὲ τὴ μύτη. Ὡ νὰ ἐγένονταν ἡ ἔνωσις, καὶ τόσο σφιχτὴ, ποὺ νὰ μὴν μπορῆ πλέον ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, γιὰ νὰ φωτίσῃ τὸ γένος!

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐφαγα τὸν κόσμον, φίλτατε, γιὰ νὰ σ' εὔρω· ἔτρεχα, ὅπως εἶναι τὸ χρέος ἐνὸς καλοῦ πατριώτη νὰ τρέχῃ, ὅταν εἶναι εἰς κίνδυνον ἡ δόξα τοῦ γένους· ἓνα βιβλίον θέλει τυπωθῆ ὀγγλήγορα γραμμένο εἰς τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας, ὅπου λέγει κακὸ γιὰ μᾶς τοὺς σοφοὺς, καὶ μοῦ κακοφαίνεται.

ΦΙΛΟΣ: Γιατί σοῦ κακοφαίνεται;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Γιατί πολλὰ μυαλά εἶναι σωστά καὶ πολλὰ ὄχι· καὶ ὅσα δὲν εἶναι σωστά ἢ μπορεῖ νὰ ἀπατηθοῦν. Εἶναι τόσοι χρόνοι, ὅπου σπουδάζω γιὰ τὸ κοινὸν ὄφελος τῆς πατρίδας μου καὶ δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐβγουν ἄλλοι νὰ μοῦ τυφλώσουν τοὺς ἀνθρώπους. Ἦλθα σ' ἐσέ, ὅπου εἶσαι σοφὸς καὶ σύ, γιὰ νὰ ἐνωθοῦμε, μὲ ὅσους συλλογίζονται καλὰ, καὶ νὰ καταπλακώσουμε αὐτὸν τὸν βάρβαρον συγγραφέα.

ΦΙΛΟΣ: Καὶ ποῖος εἶναι ὁ συγγραφέας;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Δὲν μοῦ εἶπαν τ' ὄνομά του· μοῦ εἶπαν, πῶς εἶναι ἓνας νέος, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν κοινὴ γλῶσσα βαστάει πάντα τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, καὶ ἀπὸ τὴ μάνητα τὴ μεγάλη ἢ μποροῦμε νὰ ποῦμε, πῶς ἐκαταστήθηκε ἄλλος Αἴας μαστιγοφόρος.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Λοιπὸν πάρε τὰ μέτρα σου, μὴ λάχῃ καὶ στὸν θυμὸ τοῦ σκοτώσῃ πρόβατα καὶ αὐτὸς καὶ ἐντροπιασθῆ.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἄς ἐντροπιασθῆ· γι' αὐτὸν δὲν μὲ μέλει· μὲ μέλει γιὰ τὸ κοινὸν ὄφελος.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Καὶ τί ὄφελος;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἡ γλῶσσα σοῦ φαίνεται λιγὴ ὠφέλεια; Μὲ τὴν γλῶσσα θὰ διδάξῃς τὸ κάθε πρᾶγμα· λοιπὸν πρέπει νὰ διδάξῃς πρῶτα τὲς ὀρθὲς λέξεις.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφολογιώτατε, τὲς λέξεις ὁ συγγραφέας δὲν τὲς διδάσκει, μάλιστα τὲς μαθαίνει ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ στόμα· αὐτὸ τὸ ξέρουν καὶ τὰ παιδιὰ.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: (Μὲ μεγάλη φωνή): Γνωρίζεις τὰ Ἑλληνικά, Κύριε; Τὰ γνωρίζεις, τὰ ἐσπούδαξες ἀπὸ μικρός;

ΠΟΙΗΤΗΣ (Μὲ μεγαλύτερη): Γνωρίζεις τοὺς Ἑλληνας, Κύριε; Τοὺς γνωρίζεις, τοὺς ἐσπούδαξες ἀπὸ μικρός;

ΦΙΛΟΣ: Ἀδέλφια, μὴν ἀρχινᾶτε νὰ φωνάζετε, γιατί βρισκόμασθε εἰς τὸ δρόμον, καὶ ἡ ἀληθινὴ σοφία λείπει τὸ δικαίον τῆς μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ χωρὶς θυμοῦς.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (Χαμηλώνοντας τὴ φωνὴ καὶ προσπαθῶντας νὰ φανῆ μεγάλοπρεπος): Ἀλήθεια, φίλε· ἔτσι ἔκανε καὶ ὁ Σωκράτης.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἀπαράλλαχτα! Θυμήσου τὸ ὄνομα, γιατί ἢ μπορεῖ νὰ χρειασθῆ. Ὡστόσο σοῦ ξαναλέω, ὅτι ὁ διδάσκαλος τῶν λέξεων εἶναι ὁ λαός.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τοῦτο μοῦ φαίνεται πολὺ παράξενο· ἓνας ἀπὸ τοὺς σοφώτερους τοῦ ἔθνους μας ἔγραψε, ὅτι, γιὰ νὰ γράφουμε μὲ τὰ λόγια τοῦ λαοῦ, πρέπει καὶ μὲ τοὺς στοχασμοὺς τοῦ λαοῦ νὰ συλλογιζόμασθε.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αυτά είναι τέκνα στραβόκορμα ενός πατέρα εὐμορφότατου. Ὁ Κονδιλλιάκ εἶχε πεῖ, πὼς ἡ λέξη εἶναι τὸ σημεῖο τῆς ἰδέας· δὲν ἐφαντάσθηκε ὁμοῦ ποτέ, πὼς, ὅσοι ἔχουν τὲς ἴδιες λέξεις, ἔχουν τοὺς ἴδιους στοχασμούς. Τὰ νομίσματα εἰς τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον ζῆς, ἔχουν τὴν ἴδια τιμὴ· μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὰ χέρια μου δὲν ἀξίζουν, γιατί δὲν ἤξερω νὰ τὰ ξοδιάζω, εἰς τὰ χέρια σου ἀξίζουν ὀλίγο περισσότερο, γιατί ἤξερεις καὶ τὰ οἰκονομεῖς, καὶ εἰς τὰ χέρια ἑνὸς τρίτου εἰς ὀλίγον καιρὸ πληθαίνουν. Ἄν ἦτον αὐτὸ ἀληθινὸ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἑνὸς τόπου ἔπρεπε νὰ ἔχουν τοὺς ἴδιους στοχασμούς· διαφέρουν ὁμοῦ εἰς αὐτούς, ὅπως διαφέρουν εἰς τὲς φυσιογνωμίες· καὶ ἂν κατὰ δυστυχίαν τοῦ γένους κανέναν Σοφολογιώτατος ἐτρελαινότου, εἶναι πιθανὸ νὰ ἐξεθύμαινε τὴν τρέλα του μὲ τὰ ἴδια λόγια, ὅπου ἦτον συνηθισμένος νὰ λαλῆ· καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι σωστὸ πρᾶγμα νὰ πῶ, ὅτι συλλογίζεται σὰν κι ἐσένα;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Σ' τοῦτο τὸ στερνὸ φρόνιμα ὠμίλησες· τὲς λέξεις ὁμοῦ τοῦ λαοῦ νὰ μεταχειρίζεσθε εἶναι ἄγνωστο πρᾶγμα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τὸ ἐνάντιο εἶναι ἄγνωστο. Εἰς τί περιστάσεις βρισκόμασθε, εἰς τί περιστάσεις βρίσκεται ἡ γλῶσσα μας; Ἐβγήκε ἀκόμα κανέναν μεγάλος συγγραφέας νὰ μᾶς εἶναι παράδειγμα, ὁ ὁποῖος νὰ εὐγένισε ἀληθινὰ τὰ λόγια τῆς, ζωγραφίζοντας μὲ αὐτὰ εἰκόνες καὶ πάθη;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: . . . Σὰν τὸν Ὅμηρο, ὅχι βέβαια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πολὺ ψηλὰ ἐπήδησες, φίλε. Πές μου, λοιπόν, πὼς πρέπει νὰ πορευθοῦμε;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Πρέπει νὰ τρέξουμε εἰς τὲς μορφές τῶν ἐλληνικῶν λέξεων καὶ νὰ πάρουμε, ὅσες ἤμποροῦμε, καὶ κάποιες ἀπὸ τὲς δικές μας, ὅπου δὲν εἶχαν οἱ Παλαιοί, νὰ τὲς σύρουμε στὴν παλαιὰ μορφή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Γιατί;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Γιατί αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι εὐγενικώτερες.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πές τὴν ἀλήθεια, εἶναι ἄβλαβη ἡ συνειδησὴ σου, ἐνῶ μοῦ λὲς τέτοια;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἄβλαβη, μὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἑλικῶνος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Φριχτότατος ὄρκος! Καὶ βεβαιώσου, πὼς μοῦ ταράζει τὰ σωθικά. Ἐγὼ σοῦ λέγω ὡστόσο, πὼς ἔχεις πλακωμένην τὴν κρίσιν ἀπὸ τὸν κόπον, ὅπου ἔκαμες, γιὰ νὰ τὲς μάθης, καὶ ἐπειδὴ παρατηρῶ, πὼς ἐσεῖς ὅλοι ἐλπίζετε νὰ φωτίστε τὸ γένος μὲ τ' ἀλφαβητάρι στὸ χέρι, σ' ἐρωτῶ, ποῖο ἀλφαβητάρι εἶναι εὐγενικώτερο, τὸ δικὸ μας ἢ τὸ Ἰταλικὸ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ὅσο μὲν γιὰ τοῦτο. . . τὰ γράμματα κάθε ἀλφαβηταριοῦ ἔχουν τὴν ἴδιαν εὐγένεια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἦγουν δὲν ἔχουν καμμίαν ἀφ' ἑαυτοῦ τους. Ὅταν εἶναι σκόρπια καὶ ἀνακατωμένα, τί δηλοῦν; Ἐρχεται ὁ τυπογράφος, τὰ διαλέει, τὰ βάνει εἰς τάξιν καὶ τὸ μάτι διαβάζει: Ο ὕ ρ α ν ὅ ς, Μ ἄ ρ κ ο ς Μ π ὅ τ σ α ρ η ς, Σ ο φ ο λ ο γ ι ὡ τ α τ ο ς. Εἰς τὴν πρώτην λέξιν σκύφτω τὸ κεφάλι μου, ἀναδακρῶζω στὴ δευτέρην, καὶ στὴν τρίτην γελῶ γιὰ χρόνους. Τὸ ἴδιο πὲς γιὰ τὲς λέξεις· ἡ εὐγένειά τους κρέμεται ἀπὸ τὴν τέχνην, μὲ τὴν ὁποία τὲς μεταχειρίζεσαι.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ὅποιαν τέχνην καὶ ἂν μεταχειρισθῆς, οἱ λέξεις τῆς τωρινῆς Ἑλλάδας εἶναι διεφθαρμένες. . . Τί μὲ κοιτάζεις, χωρὶς νὰ ὀμιλῆς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Κοιτάζω τὲς ἄσπρες τρίχες τῆς κεφαλῆς σου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἀμὴ τί ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τὲς λέξεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐχουν νὰ κάμουν μὲ τὸν καιρὸ. Ὁ καιρὸς, ὅπου ἄρχισε νὰ σοῦ κἀνὴ σεβάσμια τὰ μαλλιά, διαφθείρει ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, καὶ τὲς γλῶσσες ἀκόμη, καὶ ἡσύχασε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τί εὐγένεια ἤμποροῦν νὰ ἔχουν οἱ λέξεις μας, ἂν εἶναι διεφθαρμένες;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τὴν εὐγένειαν ὅπου εἶχαν οἱ ἀγγλικές, πρὶν γράψῃ ὁ Σαίξπηρ, ὅπου εἶχαν οἱ γαλλικές, πρὶν γράψῃ ὁ Ρασίν, ὅπου εἶχαν οἱ ἐλληνικές, πρὶν γράψῃ ὁ Ὅμηρος, καὶ ὅλοι τους ἔγραψαν τὲς λέξεις τοῦ καιροῦ τους. Κάθε γλῶσσα πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ ἔχη λέξεις ἀπὸ ἄλλες γλῶσσες· καὶ ἡ εὐγένεια τῶν γλωσσῶν εἶναι ὡσὰν τὴν εὐγένειαν τῶν ἀνθρώπων· εὐγενὴς ἐσὺ, εὐγενὴς ὁ πατέρας σου, ὁ πάππος σου εὐγενής, ἀλλὰ πηγαίνοντας ἐμπρὸς βρίσκεις βέβαια τὸν ἄνθρωπον, ὅπου ἔπαιζε τὴ φλογέρα βόσκοντας πρόβατα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐγὼ δὲν λέγω νὰ γράφουμε καθαυτὸ ἐλληνικά, ἀγκαλὰ ἔπρεπε νὰ κάνουμε χιλίες εὐχές, γιὰ νὰ ξαναζήσουν ἐκεῖνα τὰ λόγια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐγὼ δὲν κάνω καμμία, γιὰ νὰ μὴν χάνω καιρὸ· καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Μαθουσάλα νὰ ἤμουν βέβαιος, πὼς θὰ ζήσω, δὲν ἀνοιγα στόμα γιὰ τέτοιες εὐχές, οἱ ὁποῖες φέρνουν τὸ ἴδιο ὄφελος, ὅπου φέρνουν τὰ κλάματα στὰ σώματα τῶν νεκρῶν. Οἱ εὐχές, ὅπου κάνω, εἶναι γιὰ νὰ ξαναζήσῃ

ἡ σοφία, καὶ ἡ σοφία δὲν θέλει ξαναζήσει ποτέ, ὅσο γράφετε μὲ τὸν τρόπον τὸν ἐδικόν σας. Ἐλαβα πάντα τὴ δυστυχία νὰ στοχάζωμαι μὲ τὸν Σωκράτη τὲς λέξεις ὡσὰν τὲς σφυριές· τὸ αὐτὶ σου πυθαγορίζει στὲς παλαιές, τὸ δικό μου καὶ τοῦ γένους στὲς τωρινές.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Καὶ ποῖος ἤμπορεῖ νὰ μοῦ ἐμποδίσῃ νὰ διορθώσω, καθὼς θέλει ὁ Κοραῆς, τὲς λέξεις μας μὲ τὰ σχήματα τῆς παλαιᾶς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Γιὰ ποῖο δίκαιο θέλεις νὰ κάμῃς τέτοια διόρθωση;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Γιατὶ ἡ διόρθωση μιᾶς γλώσσας νέας πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τὴν ὁδηγία τῆς μητρὸς τῆς· ὅλη ἡ Ἑλλάδα λέγει μ ἄ τ ι, ἐμεῖς πρέπει νὰ διορθώσουμε καὶ νὰ ποῦμε ὁ μ μ ἄ τ ι ο ν· λέγει κ ρ ε β ἄ τ ι, πρέπει νὰ ποῦμε κ ρ α β ἄ τ ι ο ν.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἡ πρόταση αὐτὴ ὁμοιάζει τὴν τρέλα κάποιων ἀνθρώπων, ὅπου ἔχουν τὰ φαινόμενα τῆς φρονιμάδας.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τί ἐννοεῖς νὰ πῆς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐννοῶ νὰ πῶ, ὅτι μ' ὄλον ποῦ ἡ πρόταση φαίνεται, πὼς περιέχει κάποιον δικαίωμα, ἂν τὴν ξετάξῃς καλὰ, δὲν περιέχει κανένα, καὶ εἶναι ἐνάντια εἰς τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ μοῦ ἀποδείξῃς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μετὰ χαρᾶς· καὶ τόσο προθυμότερα σοῦ τὸ ἀποδείχῃ, ὅσο συλλογίζομαι, πὼς τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον θεμέλιο, εἰς τὸ ὁποῖο ὑψώνεται τὸ μεγάλο χτίριο τῆς γλώσσας σας, ἡ ὁποία, μὲ τὸ θέλημά σου, εἶναι βαρβαρώτατη, ὅπως θέλει σοῦ τὸ ἀποδείξω εἰς τὸ ἐξῆς: Ἡ διαφθορὰ τῆς μορφῆς τῶν λέξεων, λέγει ὁ Γιβελέν, εἶναι τριῶν λογιῶν· ἡ ἀλλάχθουν τὰ φωνήεντα, ἡ ἀλλάχθουν τὰ σύμφωνα, ἡ ἀλλάχθουν τοποθεσία τὰ ψηφία, ὅπου συνθέτουν μίαν λέξη. Τοῦτο γίνεται εἰς κάθε γλώσσα, ὅπου γεννιέται ἀπὸ ἄλλην. Παρατήρησε τὴ γλώσσα τῶν Λατίνων, τὴ γλώσσα τῶν Ἰσπανῶν, τὴ γλώσσα τῶν Γάλλων, τὴ γλώσσα τῶν Ἰταλῶν. Σύγκρινέ τες μὲ τὴ γλώσσα, ποῦ τὲς ἐγέννησε, καὶ θέλει ἰδεῖς φανερωτάτην τὴν ἀλήθειαν, ὅπου σοῦ λέγω. Τώρα ἂς πάρουμε τὸν πρῶτον στίχον τοῦ Δάντη καὶ ἂς τὸν διορθώσουμε κατὰ τὸν τρόπο ὅπου ἐσεῖς ἀποφασίστε νὰ μεταχειρισθῆτε:

Nel mezzo del cammin di nostra vita

Ἡ ἰταλικὴ γλώσσα δὲν εἶναι καθαυτὸ θυγατέρα τῆς Λατινικῆς, εἶναι ἐγγονὴ τῆς· ἂς κάμουμε τὴ διόρθωση μὲ τὴν ἴδιαν ἐπιδεξιότητα, μὲ τὴν ὁποία τὴν κάνετε ἐσεῖς εἰς τὴ γλώσσα σας. Nel, εἶναι βάρβαρο, πρέπει νὰ ποῦμε in-mezzo, κεῖνα τὰ δύο zz εἶναι βάρβαρα, πρέπει νὰ ποῦμε medio — del, τίποτε — cammin, κάθου γύρευε, πότεν ἔρχεται! ἀλλὰ θέλει μεγαλοψυχία· ἂς τὸ λατινίσουμε: cammini — nostra, πρέπει νὰ ποῦμε nostrae — vita, πρέπει νὰ ποῦμε vitae. Νὰ διωρθωμένους ὁ στίχος καὶ φωτισμένο τὸ γένος!

In medio cammini nostrae vitae.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τοῦτο εἶναι γελοῖον.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Καὶ τὰ δικά σας τάχα ἀλλοιώτικα εἶναι; Εἶναι ἀπαράλλαχτα τὰ ἴδια. Καὶ τόνον ἀνόητος ἦταν ὁ Δάντης νὰ μὴν ἠξέυρη καὶ αὐτὸς κατ' ἀναλογία νὰ κάμῃ στὴ γλώσσα του τέτοια διόρθωση; Οἱ στίχοι του οἱ λατινικοὶ δὲν εἶναι βέβαια εὐμορφοί, ὅμως μὲ τὸν Βιργίλιο, ὅπου ὄλον τὸν εἶχε στὸ νοῦ του, δὲν ἠθελε πολὺ τέτοιες διόρθωσες νὰ τὲς κάμῃ. Γιατὶ δὲν τὲς ἔκαμε; Γιατὶ δὲν τὲς ἔκαμαν οἱ Γάλλοι; Γιατὶ δὲν τὲς ἔκαμαν οἱ Λατῖνοι; Καὶ πὼς ἤμποροῦσαν νὰ τὲς κάμουν; Ἄς πάρουμε τὴν ὑστερὴ λέξη καὶ ἂς ἰδοῦμε, ἂν ἤμπορῃ ποτὲ νὰ ξεβαρβαρωθῇ. Εἴπαμε vitae ἀντὶ γὰρ vita· ἀλλὰ ἐξεβαρβαρώθηκε εἰς τέτοιον τρόπο; Ὁχι, Σοφολογιώτατε· ἡ μορφή τῆς λέξης ἔπεσε ἀπὸ μίαν βαρβαρότητα εἰς ἄλλην· τὸ vitae εἶναι διεφθαρμένο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ θαυμαστό σου τὸ βί ο ς, τὸ ἑλληνικὸ τὸ βί ο ς λοιπὸν εἶναι ἡ πρωτότυπη μορφή καὶ ἡ ἀληθινὰ εὐγενικὴ; Ποῖος τὸ εἶπε; Ποῖος ξεῦρει νὰ σοῦ τὸ πῆ; Τὸ ὄ φ ι ς, τὸ ὁποῖο βέβαια τὸ στοχάζεσαι εὐγενικώτερον ἀπὸ τὸ φίδι, τὸ ὄ φ ι ς λέγω, μὲ τόσες ἄλλες λέξεις, δὲν εἶναι μῆτε ἑλληνικὸ, γιατί τὸ ο φ εἶναι ξένο, καὶ μοναχὰ ἡ κατάληξή του εἶναι ἑλληνικὴ· καὶ ἔτσι καθὼς βλέπεις, Σοφολογιώτατε, ἀγάλια ἀγάλια ἐγὼ σὲ στενεύω νὰ ὁμιλήσῃς τοῦ Ἄδαμ τὴ γλώσσα, καὶ ἤμπορεῖς νὰ μοῦ ψάλῃς μὲ τὸν Δάντη: La lingua ch'ei parlò fu tutta spenta· γιατί ἐγὼ σοῦ ἀποκρίνομαι: Ὁμίλειε μὲ τὰ νοήματα, γὰρ νὰ μὴ βαρβαρίζῃς!

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Λοιπόν;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Λοιπόν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας ὅλες τές λέξεις. . .

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (Κοκκινίζοντας): Πάντα τὸν λαὸ μού βγάνεις έξω για διδάσκαλο!

Ποῖος τὸ εἶπε ποτέ!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πολλοὶ τὸ εἶπαν, πολλοί. Ὁ Βάκων λέγει, δὲν θυμοῦμαι εἰς τί μέρος, ὅτι εἶναι κάποιοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι στοχάζονται, πὼς τὰ πράγματα εἰπώθηκαν ὅλα, καὶ ἐσὺ στοχάζεσαι, πὼς δὲν εἰπώθηκε τίποτε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Σὲ παρακαλῶ νὰ μού πῆς ποῖος τὸ εἶπε.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἄκουε, Σοφολογιώτατε, καὶ τρόμαξε: *Is qui, omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Graeciae, cum prudentia et acumine et venustate et subtilitate, tum vero eloquentia* (ἀκούς, Σοφολογιώτατε; *e l o q u e n t i a*), *varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps.*

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ποῖος; Πές μου ποῖος, νὰ ἡσυχάσουμε.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Θυμῆσου τὸ ὄνομα, ὁποῦ ἐμελέτησες πρωτύτερα, γιατί τώρα χρειάζεται.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ποῖος; Ὁ Σωκράτης;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ὁ ἴδιος καὶ ἐπειδὴ σὲ βλέπω καὶ ἀχνίζεις εἰς τ' ὄνομά του, νὰ σὲ θερίσω καὶ μὲ τὰ λόγια του:

Ἄ λ κ. Οἶμαι ἔγωγε· ἀλλὰ γοῦν πολλὰ οἶοί τ' εἰσὶν (οἱ πολλοὶ) διδάσκουν σπουδαιότερα τοῦ πεττεύειν. — Σ ω κ. Ποῖα ταῦτα; — Ἄ λ κ. Οἶον καὶ τὸ ἐλληνίζειν παρὰ τούτων ἔγωγε ἔμαθον· καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι ἐμαυτοῦ εἰπεῖν διδάσκαλον, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἀναφέρω, οὓς σὺ φῆς οὐ σπουδαίους εἶναι διδασκάλους. — Σ ω κ. Ἄλλ', ὦ γενναίε, τούτου μὲν ἀγαθοὶ διδάσκαλοι οἱ πολλοί, καὶ δικαίως ἐπαινοῦντ' ἂν αὐτῶν εἰς διδασκαλίαν. — Ἄ λ κ. Τί δῆ; — Σ ω κ. Ὅτι ἔχουσι περὶ αὐτά, ἂ χρῆ τούς ἀγαθοὺς διδασκάλους ἔχειν.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Μὴ λάχη καὶ ἔννοεῖ τίποτε ἄλλο;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐσὺ, ὁποῦ εἶσαι ἐλληνιστής, μού κάνεις ἐμὲ τέτοια ἐρωτήματα; Εἶναι δουλειὰ δική σου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Δὲν σοῦ λέγω τὸ ἐναντίο. . . Εὐμορφότατα λόγια!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εὐμορφότατο νόημα! Ναι, εὐμορφότατο νόημα! Ἄμῃ τί ἤθελες; Νὰ γράφη τές λέξεις τῆς κεφαλῆς του καθέναν; Μὲ ποῖο δικαίωμα; Μὲ τὸ δικαίωμα ποῦ δίνει τὸ πνεῦμα καὶ ἡ μάθηση; Καλὸ, λοιπόν· ἕνας ὁποῦ ἔχει πνεῦμα καὶ μάθηση φτειάνει μορφές λέξεων, καθὼς θελήσῃ, ἕνας ἄλλος κάνει τὸ ἴδιο, ἕνας τρίτος κάνει χειρότερα, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸ δὲν ἔχουμε παρὰ σκοτάδια πυκνότατα. Για τοῦτο ἡ φύση τῶν πραγμάτων ἠθέλησε νὰ γεννιοῦνται τὰ λόγια ἀπὸ τὸ στόμα ὄχι δύο καὶ τριῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ στόμα· καὶ ἡ φιλοσοφία ἀγροίκησε αὐτὴν τὴ θέλησή της καὶ τὴν ἐκήρυξε στοὺς ἀνθρώπους. Ὅσο μὲν γι' αὐτὸ ποῦ ὑποπτεύεσαι, πὼς νὰ εἶναι ἄλλο τι ἀπ' αὐτὸ ποῦ σημαίνουν τὰ λόγια, γιὰ ν' ἀφήσης κάθε ἀμφιβολία, νὰ σοῦ πῶ πόσοι κλασσικοὶ ξαναεῖπαν τὸ ἴδιο πρᾶγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ὅχι, ὄχι, μὴ μελετήσης κανέναν, γιατί ὁ Πλάτων ἀξίζει για ὅλους τοὺς καὶ για ὅσους θὰ γεννηθοῦν.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δίκαια κρίση· ἀλλὰ ἡ προφητεία τὴν ὑπερβαίνει.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐγὼ πιστεύω τοῦ Πλάτωνος, περισσότερο ἀπὸ ὅσα δικαίωματα ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ προβάλλῃ· παρὰ νὰ ἀμφιβάλλω στὰ λόγια του, κάλλιο νὰ τρελαθῶ, καὶ ἤθελε τῶντι τρελαθῶ, ἂν ἀμφίβαλλα. Ἄγκαλά. . . τέτοιο πρᾶγμα μού κάνει μεγάλην ἀγανάχτηση στὴν ψυχὴ μου. . . Εἶσαι γενναῖος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Καὶ ἂν δὲν εἶμαι, ἀκολουθώντας τὰ παραδείγματα τῶσαν ἄλλων, προσπαθῶ νὰ φαίνωμαι τέτοιος.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: ὦ! εἶσαι τέτοιος βέβαια, εἶσαι τέτοιος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εὐχαριστῶ, καὶ ἄς εἶναι καὶ ἡ πρώτη φορά, ὁποῦ μὲ βλέπεις.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (Ὁμιλώντας ἀγαλνιά): Πιστεύεις, πὼς ὁ Πλάτων (Θεέ μου, συγχώρεσέ με!) ὁ Πλάτων, λέγω, ὁ ἴδιος ὁποῦ τὸ εἶπε, πιστεύεις, πὼς ἔγραφε, καθὼς ὁμιλεῖ ὁ λαός;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δὲν τὸ πιστεύω· καὶ ποῖος τὸ πιστεύει;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τὸ πιστεύουν, ὅσοι εἶναι τῆς χυδαῖκῆς φατρίας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Στρεβλὸ πρᾶγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τί ἔλεγες ἔως τώρα ἐσὺ ὁ ἴδιος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τίποτε ἀπ' αὐτά. Ἐμεῖς δὲν εἴπαμεν ἀκόμη, πὼς πρέπει νὰ γράφουμε τὴ γλῶσ-

σα· ἕως τώρα εἶπα καὶ σοῦ ἀπόδειξα, πὼς οἱ μορφές τῶν λέξεων, ὅταν εἶναι κοινές, δὲν εἶναι ὑποκείμενες νὰ ἀλλάζωνται ἀπὸ κανέναν μὲ πρόφαση διόρθωσης· καὶ τίποτε ἄλλο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Καὶ τὰ λόγια τοῦ Πλάτωνος, γιατί μου τὰ ἀνάφερεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Γιὰ νὰ καταπεισθῆς, πὼς τῆ σημασία τῶν λέξεων ὁ λαὸς τὴν διδάσκει τοῦ συγγραφέα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τὸ σύγγραμμα λοιπὸν θὰ εἶναι κάθε ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν ὁμίλια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: "Ὅχι κάθε ἄλλο πρᾶγμα· ἐκεῖνο ὅπου λέγει ὁ Βάκων γιὰ τὴ φύση, δηλαδὴ πὼς ὁ φιλόσοφος γιὰ νὰ τὴν κυριέψῃ, πρέπει πρῶτα νὰ τῆς ὑποταχθῆ, ἢμπορεῖ νὰ τὸ πῆ κανεὶς γιὰ τὴ γλῶσσα· ὑποτάξου πρῶτα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ, ἂν εἶσαι ἀρκετός, κυριέψέ τὴν.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Αὐτὸ δὲν τὸ καταλαβαίνω, πὼς γίνεται.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νὰ πὼς γίνεται. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα, ποῦ θέλει σοῦ ἀναφέρω, θέλει φανερωθῆ, πὼς ὁ συγγραφέας πότε στὲς φράσεις του ἀκολουθεῖ τὸν λαό, πότε ὄχι· πὼς ἡ μορφή τῶν λέξεων, ὅπου μεταχειρίζεται ὁ λαός, δὲν ἀλλάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα· πὼς κάθε λέξη, γιὰ νὰ λάβῃ εὐγένεια, δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ ἡ τέχνη τοῦ συγγραφέα· ἂν παίρνω τὰ παραδείγματα ἀπὸ τοὺς ξένους, μὴ μὲ ἐλέγχῃς· γιατί τὸ φταίξιμο δὲν εἶναι δικό μου.

Quand'io fui desto innanzi la dimane
Pianger sentii fra'l sonno i miei figliuoli
Ch'eran con meco, e domandar del pane.

Παρατήρησε, σὲ παρακαλῶ· — τὸ θυμᾶσαι ὅλο ἐκεῖνο τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς τέχνης, τὸν Οὐγολίνο; Τοῦτα τὰ λόγια σοῦ ἐγγίξουν τὴν ψυχὴ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Μάλιστα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐδῶ δὲν εἶναι μεταφορὰ καμμία, ἐδῶ δὲν εἶναι καμμία φράση δεινὴ, καὶ εἰς τοὺς τοὺς τρεῖς στίχους ὁ Ποιητὴς ἀκολούθησε τὸν λαό· μάλιστα εἶναι καλὸ νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἐκεῖνο τὸ con meco, ὅπου οἱ Ἴταλοὶ τὸ βρίσκουν σωστότατο, δὲν ἢμπορεῖ νὰ προέρχεται παρὰ ἀπὸ τὸν κοινὸ λαό, γιατί ὁ συγγραφέας ἀφ' ἐαυτοῦ του δὲν τολμᾶει νὰ τὸ κάμῃ· καὶ ὡς πρὸς τοῦτο θυμῆσου τὸ d'ω τοῦ Ὀμήρου, τὸ c'a' τοῦ Δάντη, καὶ ἄλλα τέτοια πλῆθος, καὶ, γιὰ νὰ πληροφορηθῆς, πὼς ὁ συγγραφέας δὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου τὰ πλάττει, βάλε καὶ ἐσὺ κατὰ μίμησιν ἀντὶ γιὰ ψ ω μ ι, ψ ὦ, νὰ ἰδοῦμε τί ἀπόκριση λαβαίνεις ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Εἰς ποιὲς περιστασεὶς ὁ ποιητὴς δὲν ἀκολουθεῖ στὲς φράσεις του τὸν λαό;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εἰς πολλὰς· ὅμως καὶ εἰς αὐτὰς πρέπει οἱ φράσεις του νὰ ἔχουν κάποια ἀναλογία μὲ τὰς ἄλλες, ὅπου ὑπάρχουν.

E questa e l'altre mossero a sua danza
E quasi velocissime faville
Mi si velar di subita distanza.

Στοὺς πρῶτους δύο στίχους οἱ φράσεις τοῦ ποιητῆ εἶναι οἱ φράσεις τοῦ λαοῦ, στὸν τρίτον ὄχι, καὶ ἔχει τέχνη καλὴ ἢ μορφή τῶν λέξεων, μ' ὅλον τοῦτο εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια.

I' venni in loco d'ogni luce muto

αὐτὴ ἢ φράση δὲν εἶναι τοῦ λαοῦ, τὰ λόγια ὅμως τὰ καταλαβαίνει, γιατί εἶναι δικά του.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Δῶσ' μου κανένα παράδειγμα, γιὰ νὰ καταλάβω, εἰς τί τρόπον οἱ λέξεις, ὅπου φαίνονται χυδαῖκές, ἢμποροῦν νὰ εὐγενισθοῦν.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εὐθύς· ὄχι ποτὲ ἀλλάζοντας μορφή. Ἀλλὰ πὲς μου ἐσὺ πρῶτα: sollevo, peccator, capo, pasto, forbendo, capelli, αὐτὰ τὰ λόγια σοῦ φαίνονται εὐγενικά;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τὰ τρία τὰ στερνὰ μου φαίνονται πολὺ χυδαῖα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: La bocca sollevò dal fiero pasto
Quel peccator, forbendola a' capelli
Del capo ch'egli avea dietro guasto.

Τώρα ἐκεῖνο τὸ forbendo, ἐκεῖνο τὸ pasto σοῦ φέρνουν φρίκη ἢ ὄχι;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: —

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νά λοιπόν, ἂν ἔχης ψυχή, αἰσθάνεσαι, πῶς ἔτσι μεταχειρισμένα τὰ λόγια δὲν εἶναι χυδαῖκά· ἂν δὲν ἔχης, μήτε τὰ φαντάσματα τῆς ποιήσεως βλέπεις, μήτε τὰ πάθη αἰσθάνεσαι, καὶ μὲ τὴν πρόληψη πού ἔχεις, τὰ λόγια σοῦ φαίνονται χυδαῖκά.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἡ βία λοιπόν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καλλωπίσουμε τὴ γλῶσσα μας, ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ ἐλληνική, θέλεις νὰ εἶναι ἡ τωρινή;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἐξ ἀποφάσεως.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Καὶ πῶς ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ αὐτό; Εἶναι τόσες διάλεκτοι στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἀκουόμαστε ἀνάμεσό μας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πόσες διάλεκτοι; Πόσες; Κοίτα καλά, μὴ σὲ ἀπατήσῃ ἡ διαφορὰ τῆς προφορᾶς, ἐνῶ κρίνεις τὲς διαλέκτους τῆς Ἑλλάδας· δέκα λόγια ὅπου ἐμεῖς ἔχουμε ἀλλοιώτικα ἀπὸ κείνα πῶ-
χουν εἰς τὸ Μοριά, τί πειράζουν; Ἐπειτα ποῖες εἶναι τοῦτες οἱ μεγάλες διαφορές; Ἐμεῖς λέμε πα-
τερο, καὶ ἀλλοῦ λένε πάτερο, ἐμεῖς λέμε ματιά, καὶ ἀλλοῦ λένε ματιά, ἐμεῖς λέμε ἀέρας,
καὶ ἀλλοῦ λένε ἀέρας, ἐμεῖς ἢμποροῦνε, καὶ ἀλλοῦ λένε ἢμποροῦν· τί διαφορὲς εἶναι
τοῦτες; Δὲν ἀκουόμαστε ἀνάμεσό μας; Ἄφησε νὰ τὸ λέγουν οἱ Ἴταλοί, οἱ ὁποῖοι ἀληθινὰ δὲν
ἀκούονται. — Ἐλαβες ξένον δοῦλον ποτέ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Τοὺς δούλους μοῦ βγάνεις ἔξω;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἀποκρίσου, γιατί δὲν ἠξέρεις, ποῦ ἀποβλέπει ἡ ἐρώτησή μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐλαβα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ὅταν ὠμιλοῦσαν, τοὺς ἐκαταλάβαινες;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: —

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἀποκρίνομαι ἐγὼ· ἐγὼ ἔλαβα δούλους ξένους, ἕναν ἀπὸ τὴ Μάνη, καὶ τὸν ἐκατα-
λάβαινα ἐξαιρετα· ἕναν ἀπὸ τὸ Γαστούνη, ἕναν ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, ἕναν ἀπὸ τὴ Χιό, ἕναν ἀπὸ τὴ
Φιλιππούπολη, καὶ τοὺς ἐκαταλάβαινα ἐξαιρετα· ἄκουσα νὰ ὠμιλοῦν ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ Μισολόγγι,
ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ τὰ λοιπά, καὶ τοὺς ἐκαταλάβαινα τόσο, ὅπου σχεδὸν ἔλεγα, πῶς
εἶναι ἀπὸ τὸν τόπο μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἀμὴ αὐτοὶ ἦταν ἀμαθέστατοι ὄλοι.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ἦταν καὶ ὁ Χριστόπουλος, ὅπου εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ ἀμαθέστατος, γράφει
μὲ τὲς λέξεις αὐτῶν.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις. . .

ΠΟΙΗΤΗΣ: Καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι οἱ ἴδιες, μὲ τὲς ὁποῖες βρισκῶ γραμμὴν τὴ Βοσκο-
πούλα, ποίημα ὅπου δὲν εἶναι γυναῖκα νὰ μὴ γνωρίζῃ, καὶ ἔχει στὴ ράχη του χρόνους διακό-
σιους. Εἶδαμε τὰ κλέφτικα τυπωμένα καὶ γνωρίζουμε καὶ ἄλλα ἀπ' αὐτὰ καὶ ἐπαρητηρήσαμε,
πῶς δὲν ἔχουν μία λέξη, πού νὰ μὴ σώζεται στὴ Ζάκυνθο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Καὶ ἡ φτώχεια τῆς γλώσσας δὲν σοῦ φέρνει σύγχυση καμμία;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πρῶτον μὲν, δὲν ἄκουσα ποτέ, πῶς ἡ φτώχεια μιᾶς γλώσσας εἶναι ἀρκετὸ δικαιο-
λόγημα, γιὰ νὰ τὴν ἀλλάξουν οἱ σπουδαῖοι· δεύτερον δέ, ποῖος ἀποφάσισε, πῶς εἶναι φτωχὴ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ ἔθνους.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφοί; Ἄς εἶναι· καὶ οἱ σοφοὶ δὲν σοῦ φαίνονται, πῶς ἢμποροῦν νὰ πάρουν λάθος;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Εἶναι εὐκολώτερο νὰ λανθάνεσθε ἐσεῖς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νὰ ἦταν τοῦτο ζήτημα σκοτεινὸ καὶ καινούριο, ἴσως· ἀλλὰ εἶναι καινούριο; Εἰς
τὴν ἐποχὴ τοῦ Δάντη δὲν ἐκινήθηκε κάτι παρόμοιο; Ὅλοι οἱ σοφοί, καθὼς τοὺς κρᾶζεις ἐσύ, ἐκείνου
τοῦ καιροῦ, δὲν ἐκατάτρεξαν τὸν Δάντη; Δὲν τοῦ ἔλεγαν, πῶς ἡ γλῶσσα εἶναι διεφθαρμένη, δυστυ-
χισμένη, φτωχή, καὶ πῶς δὲν εἶναι ἄξια νὰ τὴ γράφῃ ἄνθρωπος, ὅπου ἔχει σοφία; Δὲν αὐθαδιάσαν
νὰ τὸν φωνάζουν, πῶς ἤπρεπε νὰ διπλώσουν μὲ τὰ συγγράμματά του τὸ πιπέρι; Τί λοιπὸν μοῦ
φέρνεις ἔξω τοὺς σοφοὺς, γιὰ νὰ μὲ τρομάξῃς; Δὲν εἶχαν εἰς τοῦτο περισσότερὴ γνῶση ἀπὸ τοὺς
φιλοσόφους οἱ χυδαῖοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐτραγουδοῦσαν στοὺς δρόμους τοὺς στίχους τους; Εἶναι
τώρα ἕνας στὴν Ἰταλία, πού νὰ μὴ σπουδάξῃ, γιὰ νὰ μάθῃ τὴ γλῶσσα, τὸν Δάντη;

(«Σημ. Κυρ. Τερτσέτη: Ἐως ἐδῶ τελειῶνουν τὸ πρῶτο, δεύτερο καὶ τρίτο τετράδιον· δὲν εὐρέθη
τὸ τέταρτο, ἴσως λείπει καὶ πέμπτο· τὸ ἀκόλουθο εἶναι τὸ ὑστερινόν»).

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐγὼ σὲ βεβαιῶνω, ὅτι πολεμῶ γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι γιὰ τίποτε
ἄλλο.

ΠΟΙΗΤΗΣ (Πιάνοντας φιλικὰ τὸ χέρι τοῦ Σοφολογιώτατου): Τίμια λόγια σοῦ ἐβγῆκαν ἀπὸ

τὸ στόμα· καὶ ἐγὼ καὶ ἐσὺ πολεμοῦμε γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ συλλογίσου καλὰ, μήπως, κυνηγώντας τὴν ἀλήθειαν εἰς ἐκεῖνον τὸν τρόπο, ἀπατηθῆς σφίγγοντας εἰς τὸν κόρφο σου τὸ φάντασμά της. "Ἐλα στὸ νοῦ σου, στοχάσου, πόσο κακὸ κάνει ἡ γλῶσσα, ποὺ γράφετε ὡς πότε θὰ ἀκολουθοῦν νὰ μᾶς κλαίγουν οἱ ξένοι καὶ νὰ μᾶς ξαναθυμοῦν τὲς δόξες τῶν παλαιῶν μας, γιὰ νὰ μᾶς αὐξήσουν τὴν ἐντροπή; Ἡ δ ἄ φ ν η κ α τ ε μ α ρ ἄ ν θ η, ἐφώναξε ὁ γενναῖος· πικρότατα καὶ ἀληθινὰ λόγια! Ναί! Ἄλλοίμονον! ἡ δάφνη κατεμαράνθη!" Ἐρχεται ὁ ξένος καὶ βρίσκει ἀκόμη ζωντανὰ πολλὰ συνήθια τῆς Ἰλιάδος· ἀκόμη οἱ γυναῖκες λέγουν τὰ μοιρολόγια εἰς τὰ λείψανα καὶ τὰ φιλοῦν· ἀκόμη ὁ γέρος στὴ δυστυχία του χτυπάει τὸ μέτωπό του μὲ τὰ δύο του χέρια καὶ τὰ σηκώνει στὸν οὐρανὸ σὰν νὰ ἤθελε νὰ τὸν ἐρωτήσει, γιὰτὶ ἔπεσε τέτοια συμφορὰ στὸ κεφάλι του· ἀκόμη γυμνώνει τὸ βυζὶ της ἡ μάνα καὶ ξαναθυμάει τοῦ παιδιοῦ της τὸ γάλα, ποὺ τοῦ ἔδωσε· ἀκόμη ὁ δοῦλος κάνει ὄρκον εἰς τὸ ψωμί, ποὺ τὸν ἔθρεψε. "Ὁμως ὁ ξένος δὲν ἔχει ἄλλα δικά μας νὰ μουρμουρίση στὰ χεῖλα του παρὰ Μ ἦ ν ι ν ἄ ε ι δ ε Θ ε ἄ, γιὰτὶ ἡ δάφνη κατεμαράνθη. Καὶ τώρα, ποὺ ξαναγίνεται νίκη στὸ Μαραθῶνα, δὲν σώζεται φωνὴ ἀνθρώπου νὰ ξανακάμῃ στὴ γλῶσσα μας ὄρκον: Μ ἄ τ ἐς ψ υ χ ἐς π ο ὗ ἔ χ ἄ θ η κ α ν π ο λ ε μ ῶ ν τ α ς! γιὰτὶ ἡ δάφνη κατεμαράνθη. (Ἄ ποιητὴς κλαίει).

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (Γελαίει): Σὲ παρακαλῶ νὰ θυμηθῆς τὰ λόγια τὰ πικρὰ, ποὺ μοῦ εἶπες.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Συγχώρεσέ με· ἔχω εὐκόλο τὸ χεῖλο καὶ δὲν ἔχω κακὴ τὴν καρδιά· συγχώρεσέ με, σοῦ λέγω.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Πές πῶς τὰ ξαστόχησα ὅλα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: "Ὁχι ὅλα, ἀδελφὲ ἡγαπημένε, μὰ τὴ μνήμη τοῦ Μπότσαρη, μὴ τὰ ξαστοχῆσης ὅλα! Τόσοι πατέρες ἔχουν εἰς τὴ διδασκαλία σου τὰ παιδιά τους καὶ ἐλπίζουν νὰ τὰ κάμῃ ἀσπίδες τῆς πατρίδας, καὶ μὴν θέλῃς νὰ πάρῃς τὸ κρῖμα στὸ λαίμῳ σου. Δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ φανερώσῃ ἀνθρώπος, πῶς ἔσφαλε, μάλιστα θέλει σ' ἐπαινέσει κάθε γενναῖος, καὶ ἐγὼ σοῦ δίνω στὸ μέτωπο τὸ φιλὶ τῆς εἰρήνης.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: Ἐμεῖς, ἐμεῖς, θέλει σηκώσουμε τοὺς στύλους τῆς γλώσσας, τώρα ποὺ ἡ ἐλευθερία. . .

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δὲν ὑποφέρεσαι πλέον! Ἐσεῖς, ἐσεῖς θέλει σηκώσετε τοὺς ἴδιους στύλους, ὅπου ἔστησε περῶντας ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην ὁ Σέσωστρις! Δὲν ὑποφέρεσαι πλέον! Ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία; Ἐσὺ, ὅπου ἔχεις ἀλυσωμένον τὸν νοῦν σου ἀπὸ ὅσες περισπωμένες ἐγράφησαν ἀπὸ τὴν ἐφευρῆση τῆς ὀρογραφίας ἕως τώρα, ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία; Εἶδαμε τὸ ὄφελος, ὅπου ἐκάματε μὲ τὰ φῶτα σας εἰς τὴν ἐπανάσταση τῆς Ἑλλάδας· ἀκούσαμε ποιητάδες ἀνόητους, ποὺ ἤθελαν νὰ ἀθανατίσουν τοὺς ἥρωες καὶ οἱ παινεμένοι ἥρωες δὲν ἐκαταλάβαιναν λέξη· ἀκούσαμε πεζοὺς σκοτεινόμυαλους, οἱ ὅποιοι ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἀνάψουν φλόγα πολέμου εἰς τὸν λαό, καὶ ἀρχινοῦσαν ἀπὸ τὴ λέξη Π ρ ο τ ρ ο π ἦ. Καὶ πῶς; Ὁ λαὸς τῆς Ρώμης ἔτρεχε ν' ἀκούσῃ τὸν Κικέρωνα, γιὰτὶ δὲν ἐκαταλάβαινε τίποτε; Γιὰτὶ δὲν ἐκαταλάβαινε τίποτε ἐδιώρθωσε ὁ λαὸς τὸν Δημοσθένη, ὁ ὅποιος ἐπαῖξε ἐπιταυτοῦ μὲ τὴ λέξη σφαλμένη; Γιὰτὶ δὲν ἐκαταλάβαινε τίποτε ἐθαύμασε, ὅταν ἐδιάβασε τὴν ἱστορία του ὁ Ἡρόδοτος, κι ἔκλαιγε ὡστόσο ἀκούοντάς την ὁ Θουκυδίδης, ὅπου ἦτον δεκατρίων χρόνων; Καὶ γιὰτὶ δὲν ἐκαταλάβαιναν τίποτε ἐκφωνοῦσαν οἱ Σπαρτιᾶτες τρέχοντας εἰς τὴ μάχη τὰ πολεμικὰ τραγούδια τοῦ Τυρταίου καὶ αἰσθάνονταν τραγουδώντας καὶ ἄλλην ψυχὴ μὲς στὰ στήθια τους; Ὡ νέοι συμμαθητάδες μου, πῶς ἠμπορεῖτε νὰ λάβετε ποτὲ ἐλπίδα νὰ τραγουδήσουν καὶ τὰ δικά σας, ἐὰν σᾶς τρυποῦν τ' αὐτιά οἱ διδάσκαλοί σας μὲ β ρ ῶ μ α τ α, μὲ θ ο ὄ ρ ι ο ν καὶ μὲ παρόμοια; Ὡ Σοφολογιώτατοι! αὐτὰ εἶναι τὰ μαθήματα, ποὺ τοὺς δίνετε καὶ θέλετε νὰ τοὺς φωτίσετε; Τόσο κάνει νὰ τοὺς φωτίσετε καὶ μὲ μιὰ φουχτιά στάχτη στὰ μάτια! Σᾶς δίνω ὅμως τὴν εἰδηση, ὅτι ἐτέλειωσε τὸ βασιλείον σας, εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τῶν Τυρταίων τὸ βασιλείο. Ἐτέλειωσε, καὶ ἴσως ἀναθεματίστε τὴν ὥρα τῆς Ἐπαναστάσεως· ὄχι, ὄχι, ἡ Εὐρώπη, ὅπου ἔχει προσηλωμένα εἰς ἐμᾶς τὰ μάτια της, γιὰ νὰ ἰδῆ, τί κάνουμε τώρα, ὅπου συντρίβουμε τὲς ἄλυσες τῆς σκλαβιάς, δὲν θέλει μᾶς ἰδεῖ ποτὲ νὰ ὑποταχθοῦμε εἰς τριάντα τυράννους ξύλινους!

ΦΙΛΟΣ: Σῶπα, γιὰτὶ μαζώνεται ὁ λαός.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δὲν μὲ μέλει, ἄς μαζωχθῆ· μάλιστα ἄς μαζωχθῆ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδας ὅλης, γιὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ ὁ Σοφολογιώτατος, πῶς ὀμιλεῖ· ἄς μαζωχθῆ, γιὰ νὰ τὸν φωνάξω, ὅσο δύναμαι δυνατώτερα, πόσο εἶναι ἀδικημένος εἰς τὸ σκῆπτρο τῆς γλώσσας, τὸ ὅποιον τοῦ ἔδωκε ἡ φύση. Ἐγνώρισε τὴ δύναμη αὐτοῦ τοῦ σκῆπτρου ὁ Σωκράτης, τὴν ἐγνώρισε ὁ Κικέρων, τὴν ἐγνώρισε ὁ Σπερόνης, τὴν ἐγνώρισαν ὅλοι οἱ σοφοὶ κάθε ἔθνους καὶ κάθε καιροῦ, καὶ τοῦτος θέλει νὰ τὸ ἀδράξῃ ἀπὸ τὰ χέρια του, νὰ τὸ τσακίσῃ, καὶ νὰ τοῦ δώσῃ ἄλλο βρυσκολακίστικο!

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: 'Αλλά, Κύριε. . .

ΠΟΙΗΤΗΣ: 'Αλλά, Κύριε, δὲν θέλει τὸ τσακίστε ποτέ· οἱ ἄνδρεῖοι θέλει τὸ μεταχειρισθοῦν εἰς τὴν πλάτη σας, καθὼς ὁ 'Οδυσσεὺς ἐμεταχειρίσθηκε τὸ ἐδικό του εἰς τὴν πλάτη τοῦ Θερασίτη.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: 'Αλλά, Κύριε. . .

ΠΟΙΗΤΗΣ: 'Αλλά, Κύριε, δὲν ἤξερες τί συλλογίζεσαι. Νὰ ἀλλάξης τὴ γλῶσσα ἐνὸς λαοῦ! Σῦρε, λοιπόν, τριγύρισε τὴν 'Ελλάδα, σῦρε νὰ 'βρῆς τὴν κόρη καὶ πὲς τῆς, μὲ τί λόγια πρέπει νὰ λέγῃ, ὅτι ἡ εὐμορφύτερη εὐμορφία τοῦ κορμιοῦ τῆς εἶναι ἡ τιμή· ἄμε νὰ 'βρῆς τοὺς πολεμάρχους, ψηλάφῃσέ τοὺς τὲς λαβωματιῆς καὶ πὲς τοὺς, ὅτι πρέπει νὰ τὲς λὲν τ ρ α ὕ μ α τ α· ἄμε νὰ 'βρῆς τὸν ἀσπρομάλλη, ὁ ὁποῖος θυμᾶται, πόσον αἶμα μᾶς ἐρρούφηξεν ὁ 'Αλῆς, καὶ πὲς του, μὲ τί λόγια πρέπει νὰ παρασταίνῃ βρέφη, παρθένας, γέροντες ἀδικοσκοτωμένους ἐξῆντα χιλιάδες· ἄμε νὰ 'βρῆς τοὺς δυστυχεστάτους Χιῶτες, οἱ ὁποῖοι παραδέρνουν ἐδῶ κι ἐκεῖ, καὶ ὅταν κουρασθοῦν κάθονται, ἴσως, εἰς κανένα ἔρημο ἀκρογιάλι καὶ ψάλλουν μὲ λόγια δικὰ τοὺς ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσασαμε καὶ ἐκλαύσαμε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: 'Αλλά, Κύριε. . .

ΠΟΙΗΤΗΣ: 'Αλλά, Κύριε, δὲν σ' ἀφήνω νὰ ὀμιλῆς πλέον. "Ἄλλην ἔγνοια δὲν ἔχετε παρὰ νὰ διακονεύετε λέξεις μὲ τὰ κεφάλια σας· καὶ τὰ κεφάλια σας εἶναι ἄλαλα καὶ ξερὰ ὡσάν τὰ κρανία, ποὺ κοιμοῦνται στὰ χῶματα. Θέλει ἄλλο παρὰ λέξεις διακονεμένες, γιὰ νὰ ὠφελήσῃς ἕναν λαό, ὁ ὁποῖος πολεμᾷ γιὰ τὴν ἐλευθερία, ὅπου ἔχασε ἀπὸ αἰῶνες, καὶ κάνει τέρατα! Εἶναι δύο φλόγες, διδάσκαλε, μία στὸ νοῦ, ἄλλη στὴν καρδιά, ἀναμμένες ἀπὸ τὴ φύση εἰς κάποιους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἰς διάφορες ἐποχὲς διαφορετικὰ μέσα μεταχειρίζονται, γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὰ ἴδια ἀποτελέσματα· καὶ ἀπὸ τὴ γῆ πετιοῦνται στὸν οὐρανό, καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πετιοῦνται στὸν "Αἰθρᾷ, καὶ ζωγραφίζουσι εἰκόνες καὶ πάθη, παρόμοια μ' ἐκεῖνα ὅπου εἶναι σπαρμένα ἀπὸ τὴ φύση στὸν κόσμον· καὶ ἀγαποῦν καὶ σέβονται καὶ λατρεύουσι τὴν τέχνη τοὺς ὡσάν τὸ πλέον ἀκριβὸ πρᾶγμα τῆς ζωῆς, καὶ ὁμοιώνονται μὲ τὰ συμβεβηκότα, ποὺ περιγράφουσι, καὶ κάνουν τοὺς ἄλλους νὰ γελοῦν, καὶ κλαίουν καὶ ἐλπίζουν καὶ φοβοῦνται καὶ δειλιάζουσι καὶ ἀνατριχιάζουσι, καὶ δὲν ἀφήνουσι ἀνάισθητες παρὰ τὲς πέτρες καὶ σέ.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ ('Ομιλῶντας γλήγορα): Καλά, καλά, ἀλλὰ λίγοι γνωρίζουσι τὴν παλαιὴν ὀρθογραφία.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Χαίρετε, λοιπόν, θεῖοι τόνοι, ὀξεῖες, βαρεῖες, περισπωμένες! Χαίρετε, ψιλές, δασεῖες, στιγμές, μεσοστιγμές, ὑποστιγμές, ἐρωτηματικές, χαίρετε! 'Ο κόσμος τρέμει τὴ δύναμή σας καὶ οὐδὲ ποιητῆς οὐδὲ λογογράφος ἤμπορεῖ νὰ γράψῃ λέξη, χωρὶς νὰ σᾶς ὑποταχθῇ. 'Ἐσεῖς ἐμπνεύσατε, πρὶν γεννηθῆτε, τὸν "Ὀμηρο, ὅταν ἐτραγουδοῦσε τὴν 'Ιλιάδα, τὴν 'Ὀδύσεια, τοὺς "Ἕμνους, καὶ ὁ λαὸς τῆς 'Ελλάδας τὸν ἐπερικύλωνε καὶ τὸν ἐκαταλάβαινε· ἐσεῖς τὸν ἐμπνεύσατε ὅταν περιγράψῃ τὸν ἀποχαιρετισμὸ τοῦ "Ἐκτορος εἰς τὴν 'Ἀνδρομάχη καὶ τὸ τέκνον τοῦ τὸν φοβᾶται καὶ κρύβεται· ἐσεῖς τὸν ἐμπνεύσατε, ὅταν περιγράψῃ τὸν δυστυχημένον βασιλέα τῆς Τρωάδας, ποὺ παγαίνει τὸν 'Αχιλλέα καὶ πέφτει στὰ πόδια του καὶ τοῦ φιλεῖ τὰ χέρια, ὅπου τοῦ εἶχαν ὀλίγο πρῶτύτερα σκοτώσει τὸ ἀκριβότερό του παιδί· ἐσεῖς ἐμπνεύσατε τὸν Δάντην, ὅταν ἐτραγουδοῦσε τὸν Οὐγολίνο μὲ μίαν δύναμη, ποὺ δὲν βρίσκω παρόμοιαν εἰς ὅλη τὴν ποίησιν τῶν παλαιῶν· ἐσεῖς τὸν Σαίξπηρ, ὅταν ἐπαράσταينه τὸν Λέαρ, τὸν "Ἀμλετ, τὸν "Οτέλλο, τὸν Μάκβεθ, καὶ ἀνατριχιάζεν ὅλος ὁ κόσμος τῆς 'Αγγλίας· ἐσεῖς τὸν Ρασίν, ἐσεῖς τὸν Γόεθ, ἐσεῖς τὸν Πίνδαρο, ὅπου ἦταν στενοχωρημένος ἀπὸ τοὺς σοφολογιώτατους τοῦ καιροῦ του νὰ τοὺς κράζῃ κοράκους. Κοράκοι, ὅλοι κοράκοι ἀληθινοί, καὶ χειρότεροι ἀπὸ τὸν κόρακα, ὅπου ἐβγήκε ἀπὸ τὴν Κιβωτὸ καὶ ἐθρεφότουσι ἀπὸ τὰ λείψανα, ὅπου εἶχε ἀφήσει ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Κόσμου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ: . . . (Κοιτάζει στὰ μάτια τὸν ποιητὴ καὶ φεύγει).

ΦΙΛΟΣ: Εἶμαι βέβαιος, ὅτι τοῦ φαίνεται, πὼς σ' ἐχαιρέτισε, τόσο εἶναι καταζαλισμένος! Δὲν ἤξερει, τί ν' ἀποκριθῇ, ὅμως δὲν τὸν ἐκατάπεισε. Τρέχει νὰ ξαναπῇ ἄλλο, ὅτι εἶναι γλῶσσα διεφθαρμένη.

ΠΟΙΗΤΗΣ (Κοιτάζοντας κατὰ τὸ Μοριὰ): 'Ο ἥλιος ἔχει συναγμένες τὲς ὑστερινές του ἀχτῖνες ἐκεῖ.

ΦΙΛΟΣ: Θυμῆσου τὰ λόγια τῆς Θεῖας Γραφῆς· νὰ μὴ σ' εὔρη θυμωμένον ὁ ἥλιος, ὅπου πέφτει.

ΠΟΙΗΤΗΣ: 'Αγιώτατα λόγια! Καὶ προσπαθῶ στὴ ζωὴ μου νὰ τὰ θυμοῦμαι, ὅσον δυνατὸν περισσότερο· ἀλλὰ κάθε φορὰ ποὺ φιλονικῶ μὲ αὐτοὺς τοὺς Σοφολογιώτατους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ τυφλώσουσι τὸ γένος, τέτοια λόγια μοῦ βγαίνουν ὀλότελα ἀπὸ τὸ νοῦ.

ΦΙΛΟΣ: Ἐχεις προσηλωμένα τὰ μάτια σου ἐκεῖ, καὶ τόσο ἀναμμένος εἶσαι στὸ πρόσωπο, καὶ τόσο σοῦ τρέμουν τὰ μέλη, ὅπου φαίνεται, πὼς ἐτοιμάζεσαι νὰ πᾶς ἐκεῖ πέρα νὰ πολεμήσης.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μοῦ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου· οἱ δικοί μας χύνουν τὸ αἷμα τους ἀποκάτου ἀπὸ τὸ Σταυρό, γιὰ νὰ μᾶς κάμουν ἐλεύθερους, καὶ τοῦτος καὶ ὅσοι τοῦ ὀμοιάζουν, πολεμοῦν γι' ἀνταμοιβὴ νὰ τοὺς σηκώσουν τὴ γλῶσσα.

II. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ «διάλογος», ὡς λογοτεχνικὸ εἶδος, πολὺ καλλιεργήθηκε στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα. Ἐπειδὴ ἡ συνηθισμένη μορφή τῆς διαπραγματεύσεως ἐνὸς θέματος: φιλοσοφικοῦ, ἠθικοῦ, κριτικοῦ κ.ἄ., μὲ τὴν ἀφηρημένη ἀνάλυσι τῆς ἀφηγήσεως, ἔχει μονοτονία καὶ καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστη, γίνεται χρῆσις τοῦ διαλόγου, μὲ τὸν ὁποῖο ὄχι μόνον ἐλκύεται ἡ προσοχὴ καὶ τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλὰ καὶ ἀποκτοῦν ἐνάργεια τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα, διαγράφονται ἀδρότερα οἱ χαρακτῆρες τους, διαλάμπει ἐντονώτερα τὸ πνεῦμα καὶ τὸ λεκτικὸ τοῦ καθενὸς καὶ κρίνονται ἀσφαλῆστερα τὰ ἐπιχειρήματά τους. Ὁ διάλογος εἶναι ἓνα μέσο ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Προωθοῦνται οἱ πνευματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἰδέες, ξεκαθαρίζονται οἱ ἀσάφειες τῶν προβλημάτων καὶ οἱ ρευστὲς καταστάσεις καὶ γίνεται ἀνθρωπινώτερος ὁ οἰκογενειακὸς καὶ κοινωνικὸς βίος. Ὁχι μὲ ἤχους καὶ κραυγές, ὅπως στὸ μόνολογο καὶ στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, ἀλλὰ μὲ ἡρεμία, ψυχραιμία καὶ προσοχὴ μπορεῖ νὰ πείσης ἢ νὰ πεισθῆς, νὰ νουθετήσης ἢ νὰ διδαχθῆς, νὰ ἀντικρούσης ἢ νὰ παραδεχθῆς. Αὐτὸν τὸ διάλογο κράτησαν οἱ Ἑβραῖοι μὲ τὸ Θεό, ὁ Χριστὸς μὲ τοὺς μαθητάς του καὶ οἱ Ἀπόστολοι μὲ τὰ ἔθνη. Σὲ πολλὰ κεφάλαια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὸ περιεχόμενο ἀναπτύσσεται μὲ διαλογικὴ μορφή. Ἰδιαίτερα ὁμως στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα ὁ διάλογος ἔφθασε σὲ μεγάλη περιωπὴ. Μαζὶ μὲ τὸ Σωκράτη, πού χρησιμοποιεῖ τὸ διάλογο, ὁ Πλάτων ὑπῆρξε ἀληθινὸς μαέστρος, ἀσύγκριτος ἀριστοτέχνης. Ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὁ Cicero καὶ ὁ Tacitus. Ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ὁ Λουκιανὸς καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησι καλλιεργήθηκε ἀπὸ τὸ Dante, τὸν Petrarca, τὸ Boccaccio καὶ τὸ Machiavelli. Ἐπίσης, ἀπὸ τὸν Ἑρασμο, ἀπὸ τοὺς Γάλλους: Fénelon, Fontenelle, Voltaire, Montesquieu, Gyp, τὸν Ἰταλὸ Leopardi· τοὺς Ἀγγλους: Preyer, Berkeley, Lontor· τοὺς Γερμανούς: Fichte, Wieland· τοὺς Ἰσπανούς: Cervantes, Benavente κ.ἄ. Ἄς σημειωθῆ, ὅτι καὶ στὰ χρόνια τοῦ Σολωμοῦ ἦταν σὲ χρῆσι ὁ διάλογος, ὅπως τοῦ Visconti, τοῦ Stendhal, τοῦ Κοραῆ ἀκόμη, ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κειμένου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» κ.ἄ. Καὶ Νεοέλληνες λογοτέχνες χρησιμοποιοῦν τὴν διαλογικὴ μορφή, ὅπως ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Ξενόπουλος, ὁ Μυριβήλης, ὁ Βενέζης κ.ἄ.

III. ΠΡΟΣΩΠΑ - ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΓΝΗΣΙΟΤΗΤΑ - ΣΚΟΠΟΣ

Τὰ πρόσωπα τοῦ σολωμικοῦ «Διαλόγου» εἶναι: Π ο ι η τ ῆ ς (Διον. Σολωμός), Φί λ ο ς (Σπ. Τρικούπης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ α' σχεδίου) καὶ Σ ο φ ο λ ο γ ι ώ τ α τ ο ς (μᾶλλον ὁ Ἀναστ. Καραβίας ἢ κάποιος ἄλλος).

Ὁ «Διάλογος» εἶναι γραμμένος στὰ τέλη τοῦ 1824, κατὰ τὴ χειρόγραφη σημείωσι τοῦ Γ. Τερτσέτη.

Τὸ κείμενο τοῦ «Διαλόγου» εἶναι ὀριστικὸ καὶ προέρχεται ἀπὸ τὰ τρία πρῶτα